

Sociale kerncijfers*

Centraal Bureau voor de Statistiek**

In het thema van de rubriek 'Sociale kerncijfers' wordt deze keer aandacht besteed aan woon-werk verkeer en forensisme. Het thema wordt afgesloten met een kort overzicht van een aantal in dit verband relevante CBS-bronnen en van een aantal gebruikte begrippen. Het tweede deel van de rubriek bestaat uit de standaardtabel met sociale kerncijfers.

Woon-werk verkeer en forensisme

In onze samenleving nemen dagelijkse verplaatsingen van mensen een belangrijke plaats in. Waarom mensen zich verplaatsen, heeft verschillende redenen (bijvoorbeeld boodschappen doen, vrienden en kennissen bezoeken, naar school gaan, enz.; zie hiervoor o.a. CBS, 1987b). Veel mensen reizen regelmatig om reden van hun werk. Bovendien neemt daarbij de reisafstand gestaag toe. Zo blijkt bijvoorbeeld uit recente uitkomsten van het Onderzoek Verplaatsingsgedrag van het CBS, dat in 1988 de gemiddelde woon-werk afstand ten opzichte van 1980 met ruim 12% is gestegen tot 14,8 km. In 1988 woonde ongeveer een kwart van de werkzame beroepsbevolking 20 km. of meer van het werk.

In deze bijdrage wordt enige statistische informatie verstrekt over woon-werk verkeer, toegespitst op het verschijnsel werken buiten het woongebied met forensisme als een specifieke verschijningsvorm hiervan. De gegevens in dit thema zijn ontleend aan de Arbeidskrachtentelling van het CBS (CBS, 1987a) en hebben betrekking op het jaar 1985.

* Cijfers die vóór 10 augustus beschikbaar waren, konden nog worden verwerkt in deze rubriek. Auteursrecht is voorbehouden. Gebruik van de inhoud van deze rubriek is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld.

** Prinses Beatrixlaan 428, Voorburg. Postbus 959, 2270 AZ Voorburg. Tel. (070) 694341. Kloosterweg 1, Heerlen. Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen. Tel. (045) 736666.

Onder *forensen* worden personen verstaan die hun beroepswerkzaamheden buiten hun woongemeente verrichten op een vast werkadres (of zich op een vast punt moeten melden) en daar minstens vier dagen per week naar toe gaan. Deze personen vormen daarmee een bijzondere categorie van alle personen die wegens hun werk de gemeentegrens overschrijden.

Personen die niet in een bepaald gebied woonachtig zijn, maar daar wel werken, dat wil zeggen in dat gebied een vast werkadres of meldingspunt hebben, worden voor het betrokken gebied aangeduid met de term *van elders komende werkbevolking*. Het totaal van de van elders komende werkbevolking en de *ter plaatse wonende werkbevolking* – dat wil zeggen de verzameling personen die werkt in hun woongebied – geeft een benadering van het aantal bezette arbeidsplaatsen in een bepaald gebied. Werkzame personen die *niet* in het bezit zijn van een vast werkadres of meldingspunt, blijven om die reden buiten het begrip ‘werkbevolking’. Voor een nadere uitwerking van de hier gehanteerde begrippen in termen van een woon-werk balans wordt verwezen naar de Volkstellingspublicaties (CBS, 1982a en 1982b).

Statistische informatie over het forensisme – soms ook wel *pendel* genoemd – en meer in het algemeen over het werken buiten het woongebied is op een aantal onderzoeks- en beleidsterreinen van belang. Daarbij kunnen worden genoemd het terrein van de ruimtelijke ordening, de verkeers- en vervoersproblematiek en de regionale arbeidsmarkten. In deze bijdrage is gekozen voor een op Bargeman (1987) gebaseerde regionale indeling, omdat bij deze indeling het forensisme een belangrijk criterium vormt.

In de eerste plaats worden cijfers vermeld die betrekking hebben op een onderverdeling van het Nederlandse grondgebied in een drietal zogenaamde *zones*. De ‘Randstad’ wordt daarbij gezien als het centrum of de centrale zone; de intermediaire zone als het uitstralingsgebied van de Randstad, terwijl de overige delen van Nederland worden beschouwd als zijnde perifeer. Daarnaast worden cijfers gepresenteerd op het niveau van *stadsgewesten* en de daarbij behorende onderdelen, namelijk de agglomeratie en het peri-urbane gebied. Bij een *stedelijke agglomeratie* gaat het om een gebied dat zich wat betreft de bebouwing als een ruimtelijk aaneengesloten complex voordoet. Een *peri-urbaan gebied* is te beschouwen als het wijdere gebied rondom een stedelijke agglomeratie of stedelijke gemeente, dat wat arbeids- en woningmarkt betreft met deze stedelijke agglomeratie of stedelijke gemeente is verbonden. Gebieden die buiten de onmiddellijke invloedssfeer van stedelijke agglomeraties of stedelijke gemeenten liggen, blijven buiten de stadsgewesten en worden als *extra-urbaan* aangeduid.

Analyse van de totale werkzame beroepsbevolking van 5144 duizend personen volgens de Arbeidskrachtentelling 1985 leert, dat er 2460 duizend personen binnen de woongemeente werkzaam zijn, oftewel ca. 48% van de werkzame beroepsbevolking. Onder de ca. 52% van de werkzame beroepsbevolking dat buiten de woongemeente werkzaam is, blijken 1888 duizend te voldoen aan de hierboven gegeven definitie van forens, oftewel ca. 37% van de werkzame beroepsbevolking. In 1971 lag dit percentage nog op 30% (CBS, 1982a). Van de resterende 15% van de werkzame beroepsbevolking blijken ca. 500 duizend personen geen vast werkadres of meldingspunt te hebben. Bedoelde personen worden wel aangeduid met de term 'zwerfforensen'. De hierna volgende tabellen beperken zich evenwel tot de zogenaamde 'werkbevolking', dat wil zeggen de werkzame beroepsbevolking exclusief personen zonder vast werkadres of meldingspunt.

In tabel 1 zijn de 1888 duizend forensen in Nederland nader uitgesplitst naar woongebied en werkgebied. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen de drie genoemde zones van Nederland. Uit tabel 1 blijkt dat forensisme een verschijnsel is, dat zich met name afspeelt binnen de centrale zone (43,2%). Dit laatste ligt overigens voor de hand, aangezien een groot deel van de werkzame beroepsbevolking in de centrale zone woonachtig is. Nadere analyse leert bovendien, dat forensisme hoofdzakelijk plaatsvindt tussen gemeenten die behoren tot stadsgewesten (namelijk ca. 80% van het totale forensisme). Een uitzondering hierop vormen de gemeenten in de extra-urbane gebieden van de perifere zone. Van de naar schatting 160 duizend forensen die zowel wonen als werken in extra-urbane gebieden, pendelt 80% tussen gemeenten in deze gebieden van de perifere zone.

Tabel 1. Forensenstromen naar zones, 1985.

	Werkgebied			
Woongebied	Centrale zone	Intermediaire zone	Perifere zone	Nederland
	in % van het totaal aantal forensen (= 1888 duizend)			
Centrale zone	43,2	1,2	0,3	44,7
Intermediaire zone	4,9	17,8	1,5	24,2
Perifere zone	0,5	2,1	28,5	31,1
Nederland	48,6	21,1	30,3	100

Tabel 2. De werkbevolking in de centrale zone en de vier grote stadsgewesten, 1985.

	Werkgebied				
	Centrale zone (Randstad)	w.o. stadsgewesten			
		Amsterdam	Rotterdam	's-Gravenhage	Utrecht
	× 1000				
a. In werkgebied wonende werkbevolking	1855	334	358	200	181
b. Van elders komende werkbevolking	114	113	54	71	45
c. Totale werkbevolking in werkgebied (= a + b)	1969	447	412	271	226
	%				
Van elders komende werkbevolking in % van de totale werkbevolking	5,8	25,3	13,2	26,2	19,7

Gegevens over woon-werk verkeer geven ook inzicht in hoeverre bepaalde gebieden – om verschillende oorzaken – de rol van *werkgelegenheidscentra* vervullen. Hierbij wordt gekeken naar de verhouding tussen de ter plaatse wonende werkbevolking en de van elders komende werkbevolking (de inkomende pendel). In tabel 2 is voor de centrale zone (Randstad) en de vier grote stadsgewesten binnen de centrale zone (Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage en Utrecht) de werkbevolking in die gebieden vermeld voor 1985, uitgesplitst naar de in de centrale zone respectievelijk het desbetreffende stadsgewest wonende en werkende bevolking en naar de voor de centrale zone respectievelijk het desbetreffende stadsgewest van elders (dat wil zeggen van buiten de centrale zone respectievelijk het stadsgewest) komende werkbevolking. Zo blijkt bijvoorbeeld uit tabel 2, dat voor de totale centrale zone (de Randstad) de van buiten de Randstad komende werkbevolking slechts ca. 5,8% uitmaakt van de totale werkbevolking in de Randstad. Voor de tot de centrale zone behorende vier grote stadsgewesten zijn de aantallen van elders komende werkbevolking daarentegen wel zeer omvangrijk. In de stadsgewesten Amsterdam en 's-Gravenhage is meer dan een kwart van de totale werkbevolking van buiten de stadsgewesten afkomstig. Voor het stadsgewest Utrecht is dit cijfer 19,7% en voor het stadsgewest Rotterdam

13,2%. In het stadsgewest Den Haag is bovendien ruim 5% van de van elders komende werkbevolking afkomstig uit het stadsgewest Rotterdam. Het overige woon-werk verkeer tussen de vier grote stadsgewesten is vrij gering van omvang (per stadsgewest minder dan 2% van de van elders komende werkbevolking).

In tabel 2 is het woon-werk verkeer *binnen* de vier grote stadsgewesten niet zichtbaar. Uiteraard kan dit nog vrij omvangrijk zijn. Tabel 3 geeft hiervan een overzicht door middel van een woon-werk balans binnen elk van de vier stadsgewesten. Van elk stadsgewest is voor het gebied van de stedelijke agglomeratie de in dat gebied wonende en werkende bevolking getoond, alsmede de in de stedelijke agglomeratie werkende maar in het peri-urbane gebied wonende bevolking. Evenzo is voor het peri-urbane gebied van elk stadsgewest de in dat gebied wonende en werkende bevolking getoond en de in het peri-urbane gebied werkende maar in de stedelijke agglomeratie wonende bevolking. De som van deze vier regels levert de in het stadsgewest wonende werkbevolking op, zoals ook reeds vermeld in de eerste regel van tabel

Tabel 3. Woon-werk balans binnen de vier grote stadsgewesten, 1985.

	Stadsgewesten			
	Amsterdam	Rotterdam	's-Gravenhage	Utrecht
	‰			
<i>Stedelijke agglomeratie</i>				
a. in de stedelijke agglomeratie wonende werkbevolking	63,6	71,5	83,2	69,9
b. uit het peri-urbane gebied ko- mende werkbevolking	12,9	10,3	4,4	10,9
<i>Peri-urbaan gebied</i>				
c. in het peri-urbane gebied wo- nende werkbevolking	19,2	15,8	10,7	15,2
d. uit de stedelijke agglomeratie komende werkbevolking	4,3	2,4	1,7	4,0
<i>Stadsgewest</i>				
e. pendel tussen agglomeratie en peri-urbaan gebied (= b + d)	17,2	12,7	6,1	14,9
f. in het stadsgewest wonende werkbevolking (= a + c + e)	100	100	100	100
idem (× 1000)	334	358	200	181

2. Uit tabel 3 blijkt, dat de pendel tussen agglomeratie en peri-urbaan gebied in het stadsgewest Den Haag geringer is dan in de overige drie stadsgewesten.

Bronnen

- Bargeman, N., 1987. *De Nederlandse bevolking in de toekomstige tijd: Enkele vooruitberekeningen met betrekking tot de toekomstige ontwikkeling van de bevolking in stedelijke agglomeraties, peri-urbane gebieden en extra-urbane gebieden*, Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen, Geografisch en Planologisch Instituut.
- CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek), 1982a, *14e Algemene volkstelling annex woningtelling, 28 februari 1971, Serie B, deel 7A, Buiten de woongemeente werkenden: Voornaamste uitkomsten per gemeente*, 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij.
- CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek), 1982b, *14e Algemene volkstelling annex woningtelling, 28 februari 1971, Serie B, deel 7B, Woon-werkverkeer: Voornaamste uitkomsten per gemeente*, 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij.
- CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek), 1987a, *Arbeidskrachtentelling 1985*, 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij.
- CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek), 1987b, *De mobiliteit van de Nederlandse bevolking in 1985*, 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij.

Begrippen

Centrale zone (Randstad). Het gebied dat nagenoeg wordt bestreken door de provincies Noord- en Zuid-Holland en Utrecht, met uitzondering van de kop van Noord-Holland. De Randstad omvatte in 1985 17 stadsgewesten en 7 extra-urbane gemeenten.

Forens. Persoon die zijn beroepswerkzaamheden buiten zijn woongemeente verricht op een vast werkadres, dan wel zich op een vast punt buiten zijn woongemeente meldt en daar minstens vier dagen per week naar toe gaat.

In werkgebied wonende werkbevolking. Tot de werkzame beroepsbevolking behorende personen die zowel in het betrokken gebied woonachtig zijn als een vast werkadres of meldingspunt in het betrokken gebied hebben.

Van elders komende werkbevolking. Tot de werkzame beroepsbevolking behorende personen die niet in het betrokken gebied woonachtig zijn, maar wel een vast werkadres of meldingspunt in het betrokken gebied hebben.

Totale werkbevolking in werkgebied. Het totaal van de in het werkgebied wonende werkbevolking plus de van elders komende werkbevolking.

Werkzame beroepsbevolking. Personen die loon of salaris ontvangen plus personen die geen loon of salaris ontvangen, doch voor eigen rekening of risico een beroep of bedrijf uitoefenen, dan wel meewerken bij het voor eigen rekening uitoefenen van een beroep of bedrijf van één of meer leden van het gezin waartoe zij behoren.

Sociale kerncijfers ^{a)}

	Basis c.q. eenheid	1970	1980	1985	1986	1987	1988
Demografie							
Bevolking per 31 december	1000	13119	14209	14529	14615	14715	14805
w.o.							
0-19 jaar	in % van de bevolking	35,7	30,9	27,7	27,2	26,7	26,2*
65 jaar of ouder		10,2	11,6	12,3	12,3	12,5	12,7*
Niet-Nederlanders		1,9	3,7	3,8	3,9	4,0	4,2*
Levendgeborenen	per 1000 van de	18,3	12,8	12,3	12,7	12,7	12,6
Overledenen	gemiddelde bevolking	8,4	8,1	8,5	8,6	8,3	8,4
Totale bevolkingsgroei		12,5	8,3	5,2	5,9	6,8	6,1
Huwelijkssluitingen		9,5	6,4	5,7	6,0	6,0	6,0
Echtscheidingen		0,8	1,8	2,3	2,0	1,9	1,9
Aantal huishoudens per 31 december	1000	3986	5006	5613	5711	5814	5935*
w.o. aantal éénpersoonshuishoudens		679	1085	1556*	1604*	1658*	1713*
Gemiddelde grootte van de huishoudens	1	3,21	2,78	2,54	2,51	2,49	2,45*
Arbeid^{b)}							
Beroepsbevolking per 1 januari							
totaal	1000	4835	5416	5925	5998*	6090*	6184*
w.v.							
mannen	in % van de beroeps-	74,3	68,6	65,1	64,8*	64,3*	63,9*
vrouwen	bevolking	25,7	31,4	34,9	35,2*	35,7*	36,1*
Afhankelijke beroepsbevolking met een volledige werkweek per 1 januari							
totaal	1000	3889	4428	4795	4851*	4925*	5002*
w.v.							
mannen	in % van de afhankelijke	77,8	72,8	70,3	69,9*	69,4*	69,0*
vrouwen	beroepsbevolking met	22,2	27,2	29,7	30,1*	30,6*	31,0*
	een volledige werkweek						

Sociale kerncijfers (vervolg) ^{a)}

Geregistreeerde werklozen volgens registratie arbeidsbureaus volgens CBS-statistiek geregistreeerde werkloosheid	1000
Werknemers in betrokken jaar vervroegd uitgetreden	
Contractuele arbeidsduur	1980=100
Regelingslonen volwassen werknemers (per uur)	

Economie

Koopkracht (statisch) totaal	1980=100
w.v.	
werknemers bedrijfsleven	
ambtenaren	
gepensioneerden	
werklozen en overigen	
Consumptieve bestedingen (volume) totaal	per hoofd van de bevolking, 1980=100
w.v.	
voedings- en genotmiddelen	
duurzame consumptiegoederen	
overige goederen en diensten	
Schulden uit hoofde van consumptief krediet (ultimo)	in guldens per hoofd van de bevolking
Ontvangers van sociale zekerheids- uitkering (jaargemiddelden):	1000
werkloosheidsuitkering (exclusief Rww)	
arbeidsongeschiktheidsuitkering	
periodieke bijstandsuitkering	
w.o. Rijksgroepsregeling werkloze werknemers (Rww)	

44	248	761	711	686	682
					433
		26	30	30	27*
.	100	95,6	94,8	94,3	94,1
38,6	100	113,7	116,1	117,4	118,5
.	100	87,9	90,6	91,8*	.
.	100	89,6	93,4	94,9*	.
.	100	84,8	86,8	87,9*	.
.	100	89,1	90,8	91,6*	.
.	100	87,5	88,0	88,6*	.
77,0	100	97,8	100,4	102,8*	103,4*
84,6	100	99,1	101,0	102,5*	103,1*
84,5	100	88,5	93,1	97,6*	96,9*
72,5	100	102,2	104,1	105,5*	106,7*
172	882	768	826	887	918
45	156	282	242	251	247
205	640	758	773	783	803
291	359	612	615	610*	610*
7	83	397	407	399	393

Sociale kerncijfers (vervolg) ^{a)}

Basis c.q. eenheid

Verkeer

Gemiddeld afgelegde afstand per persoon	km per dag
totaal	
w.v.	
van en naar het werk	
zakelijk bezoek in de werksfeer	
overig (exclusief vakantie)	
Slachtoffers van verkeersongevallen	1
w.v.	
doden	
gewonden	

Rechtsbescherming en veiligheid

Slachtoffers van misdrijven	1000
(15 jaar of ouder)	
Door politie en Koninklijke Marechaus-	
see geregistreerde misdrijven	
Opgehelderde misdrijven	in % van de geregis-
	treerde misdrijven
Uitgaven overheid voor politie	in guldens per hoofd
	van de bevolking

Cultuur en vrijetijdsbesteding

Aantal vakanties ^{c)}	per 1000 van de
Bezoeken aan podiumkunsten in	gemiddelde bevolking
uitvoeringszalen	
Uitleningen door openbare bibliotheken	
Uitgaven overheid voor cultuur en	
recreatie	in guldens per hoofd
	van de bevolking

1970	1980	1985	1986	1987	1988
.	28,0	32,6	34,2	34,1	35,5
.	7,1	6,9	7,3	7,7	8,2
.	2,2	3,7	3,7	3,5	3,6
.	18,7	22,0	23,2	22,9	23,7
3181 68225	1997 56623	1438 48450	1529 50081	1485 49189	1366 47981
.	3632	4146 ^{f)}	4029	.	4032
266	706	1094	1095	1110	1129
41,1	29,8	24,0	23,8	23,6	23,2
.	206	232	229	228 [*]	233 [*]
569	836	877	893	1076	1115
4503	685 11444	665 11877	665 12055	717 12180 [*]	721 12456 [*]
83	375	429 [*]	418 [*]	421 [*]	417 [*]

Sociale kerncijfers (vervolg) ^{a)}

Onderwijs

Deelname voltijdonderwijs	1000	3211	3512	3316	3257	3195	3148*
Relatieve deelname voltijdonderwijs 16-24 jaar	in % van de bevolking 16-24 jaar	21,3	40,3	40,1	40,6	41,2*	41,5*
Uitstroom uit het voltijdonderwijs met terminste diploma mavo c.q. lager beroepsonderwijs	in % van de uitstroom uit het voltijd- onderwijs	71,8	83,8	87,4	88,6	88,9*	90,5*
Uitgaven overheid voor onderwijs	in gulden per hoofd van de bevolking	655	1824	1905	1982	1969*	.

Gezondheid

Contact met de huisarts	personen die de huisarts consulteerden in % van de bevolking	.	69,3 ^{e)}	71,9	72,9	71,9	72,4
Opname in het ziekenhuis	aantal opnamen in het ziekenhuis per 1000 van de gemiddelde bevolking	97	112	109	106	100	104
Beleving algemene gezondheidstoestand	personen met de mening (zeer) goede gezondheid in % van de bevolking	.	80,2 ^{e)}	82,5	82,9	82,9	83,3
Kosten van de gezondheidszorg w.v. uiteindelijk gefinancierd door de overheid	in gulden per hoofd van de bevolking	787 ^{d)} 120 ^{d)}	1950 363	2372 244	2453 239	2487* 229*	2539*

Toelichting

. = gegeven (nog) niet beschikbaar

* = voorlopig cijfer

- a) Voor een toelichting op de in deze tabel opgenomen kerncijfers wordt verwezen naar de aflevering van 'Mens en Maatschappij' van mei 1988, blz. 219-232. Daarnaast wordt gewezen op de mogelijkheid, dat reeds eerder gepubliceerde cijfers zijn bijgesteld op grond van meer actuele en definitieve informatie.
- b) In de kolom 1970 zijn met betrekking tot de (afhankelijke) beroepsbevolking de gegevens over 1971 vermeld (volgens de definitie van de Volkstelling 1971). Het aantal geregistreerde werklozen volgens de Statistiek geregistreerde werkloosheid van het CBS is gebaseerd op gegevens uit de registratie van de arbeidsbureaus en de Enquête beroepsbevolking. Met ingang van januari 1989 geldt het CBS-cijfer als het officiële werkloosheidscijfer.
- c) In verband met een gewijzigde waarneming zijn de cijfers vanaf 1987 niet vergelijkbaar met voorgaande jaren.